

КР ҰҒА-ның Хабарлары. Геология және техникалық ғылымдар сериясы.
Известия НАН РК. Серия геологии и технических наук. 2012. №5. С.

F.K.ЕРГАЛИЕВ

ЕҢ АЛҒАШ ЖУРНАЛДАН Қ.И. СӘТБАЕВТІҢ СҮРЕТИН ҚӨРІП, ОЛ ТУРАЛЫ ОҚЫҒАНЫМ ЕСІМДЕ ӨМІР БОЙЫ ҚАЛДЫ

Күрметті қауым, әріптестер және іні-карындастар!

Сіздерді Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың тұған күнімен және ғылым күнімен шын жүректен күттүктаймын! Менің алдында сөйлеген академиктер Жұрымбек Сыздықұлы мен Сұлтанбек Мырзахметұлы Қаныш Имантайұлының барлық жақсы қасиеттерін, адамгершілігін, ұлы ғалым, ұлы тұлға екенін толық айтты. Сонымен бірге Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың мемлекет және қоғам кайраткері ретінде елімізге өндіріс индустриясын, Ғылым академиясын ашып, олардың әрі қарай дамуындағы еңбектерін баяндағы. Мен академиктерден кейін артық ештеңе айта алмаспын және қажеті де жоқ кой деймін. Онан да Қаныш Имантайұлымен қалай танысқанымды айтайын. Батыс Қазақстан облысының Жәнібек ауданында 9-класстың оқып жүрген кезім. Мектеп кітапханасында «Огонек» журналын көріп отырганымда көзіме бүйра шашты, жылы жүзді, қолына тас ұстап отырган кісінінің суретін көрдім. Оқып қарасам, Қазақстан Ғылым академиясының президенті екен, 50 жасқа толған күттүктау хабары екен. Біраздан кейін не болғанын білмеймін, тұла бойым шымырлап ойланып отыра беріпшін. Қаныш Имантайұлының қасиеті мен мысы, не болмаса қолындағы минерал тастың қасиеті ме, 5-10 минуттен кейін есімді жидым. Маған неге геолог болмасқа? Осыдан кейін геолог болам деп өзім-өзім серт бердім. Осы уақытқа дейін сот не прокурор болам деген ойымды есімнен шығаруға тырыстым. Бара-бара ұмыттым. Осылай Қаныш Имантайұлы Сәтбаевты сырттай көріп, ол туралы оқыған соң, Алматының тау-кен металлургия институтының геологиялық барлау факультетіне түссем деп армандадым. 1951 жылы 10-класстың бітірісімен Алматыда жоғары институттың геологиялық барлау факультетіне құжат тапсырдым. Емтиханда оқытушымен тіл тартысқаным үшін химия пәнінен құлап қалдым. Не істерімді білмедім. Есімे әке жағынан екі-үш агадан қосылатын нағашым Г.З. Бияшевтің айтқан сөзін тындағаным әкіндім. Ол кісі «Сен университеттің биология факультетіне түс, мүмкін менің көмегім тиер», — деген. Г.З.Бияшев ол жылдары генетика-дарвинизм кафедрасының менгерушісі еді. Сол күні Алматыда жоқ, курортта. Абитуриентдердің айтуы бойынша университеттің экономика факультетіне ал де қабылдау жүріп жатыр екен.

2-қыркүйекте жоғарғы университеттің экономика факультетіне арыз беріп, емтиханға жазылдым. Оқытушылармен сөз таластырай, барлық емтиханнан өттім. Сөйтіп С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеттіне студент болып қабылдандым. Бұл факультет маған ұнамады, неге десен есімнен геолог болам деген ой

кетпей койды. 1-семестрден кейін Университеттің геология-география факультеттің геология бөліміне ауыстым. Мені бұл мақсатыма жеткізген өмірден 30 жасында (1939 ж.) кеткен әкемнің және Қаныш Имантайұлының арауқтары жебеді деп ойладым.

1952 жылы мамыр айының бір күндерінде қазіргі Төле би (бұрынғы Абай) және Қарасай батыр (бұрынғы Виноградов) көшелерінің киылсысынан Қ.И.Сәтбаевты көріп қалдым. Үндемей тұрып қалдым. Ірі денелі, бүйра шашты, өте сұлу кісі екен. Сол жылдардың және одан да кейін Қарасай батыр көшесімен Геологиялық ғылыми зерттеу институтына жаяу бара жатқанда бірнеше рет көріп қандай қасиетті, салмақты, көркем адам деп таңқалдым.

1954 жылы 3-курстан кейін, өзімнің салактығынан және анқаулығынан өндірістік практиканың қала жаздадым. Бірақ сөті түсіп бізге сабак беріп жүрген доцент А.Е. Репина Қ.И.Сәтбаевпен 30-жылдардан бірге жүрген ғылыми атқосшысы әрі күрдасы, Қазақстан Ғылым академиясының толық мүшесі Р.А.Борукаевпен таныстырып, сол кісі арқылы Институттың орталық Қазақстанға баратын экспедициясына орналастырды. Практикамды Баян тауының терістік қойнауындағы Александров (қазіргі С.Торайғыров) полиметалдар кенінде өткіздім. 1955 жылы 4-курстан кейін екінші практикамды да тағы сол Александров кенінде, Баянауыл және Май аудандарының аймақтарында өттім. Практика жетекшісі аспирант В.С.Звонцов (кейіннен г.м. кандидаты) өте жуас, қарапайым, білімі, ой ерісі жоғары адам еді. Сол жылы жұмысымызды тексеруге Р.А.Борукаев ЯК-12 самолетімен лагерімізге үшшып келді. Лагерде 3-4 күн болды, бізben бірге тау-тас құрылыштарын картага түсіру жұмыстарына қатысты. Бұл Р.А.Борукаевты екінші рет көргем еді. В.С.Звонцовтан менің қалай жұмыс істейтінімді, геологияға қабілеті қалай деп сұрапты. Бір-екі күннен кейін Р.А.Борукаев мені шақырып алғып, сен мына самолетке мін де, жоғарыдан жердің ландшафттысын, қыртысын және геологиясын көр деді. Менің қуандығын сондай, үндемей самолетке отырып жарты сағаттай үшшып жоғарыдан бәрін, өсіресе Ертіс өзенін көріп мәз болып лагерге оралдым. Бұл менің, бірінші рет самолетке отырығаным. Р.А.Борукаев кетерде В.С.Звонцовқа сен Фаппарга тапсырма бер, маршрутты жалғыз жүргізсін, үйрәнсін депті.

Университеттің бітірмesten бір-екі ай бұрын «Сен Р.А.Борукаев: Институтта алғы қалатын болды деді», — деп дипломының жетекшісі В.С.Звонцов құттықтады. Бұл туралы Қ.И. Сәтбаевпен келісілті. Алматыда қалам

деген ойым да, мақсатым да жоқ еді. 1956 жылы 26 ма-мырда университет бітірісімен Институтқа аға лаборант болып қабылдандым. Сол күні Шыңғыс тауының геология картасын түсіруге экспедицияга кеттім. Бұл Геология ғылымдарын зерттеу институтында осы күнге дейін жұмыс аткарып жүргін. Еңбегім жанды. Оның барлық ғылыми салаларынан өтіп, лаборатория менгерушілігіне дейін өстім. Геология-минералогия ғылымдарының кан-дидаты және докторы атағына ие болдым. Енбетімнің ар-қасында Қазақстанның Құрметті Алтын кітабына атым енді. Республикалық Мемлекеттік сыйлығы атағын алдым. Ұлттық ғылым академиясының корреспондент мүшесі және академигі болып сайландым. ЮНЕСКО жа-нындағы Халықаралық геология ғылымдары одағының кембрій стратиграфиясының косымша комиссиясының тольғы мүшесімін. Қазақстан геология ғылымдарының туын жер жүзіне көтеріп жариялад жүрген маманмын. Қазақстан жерінде еш уақытта бұрын-соңды Халықара-лық ғылыми геология экспедициялары жүргізілген болатын. 1984 жылдан бастап 2009 жылға дейін Кіші Қара-тау тау жотасында 3 рет Халықаралық экспедиция өткіздім. Бұл экспедицияларға әлемінің 50 елінен келген 100-ден артық ғалымдары және үлкен дәрежелі маман-дары қатысты. Бұдан да бұрын атақты академиктердің және геолог мамандардың қатысуларымен Қаратай жо-таларында бірнеше рет Бұқілодақтық экспедициялар өткізгем. Жоғарғы кембрій 3 ярусты (қабатты) стратиг-рафия шкаласын Қазақстанға және Кеңес Одағына бірінші болып ұсынғам. 3 монографияның, 150-ден ас-қан мақала авторымын. 1985-1992 жылдары Кеңес Үкіметі мен шет елдер арасындағы ғылыми және мәдениет шарттары бойынша АҚШ-тың, Швецияның, Ұлы-британияның және Польшаның геолог-маман оқымыс-тыларымен Кіші Қаратудың кембрій стратиграфия және палеонтология ғылыми салалары бойынша бірлесіп жұмыс жүргіздім. Соның екі жылда (2010-2011) Берлин университеті мен Қ.И.Сәтбаев атындағы Геологиялық ғылыми зерттеу институтының өзары ынтымактық шар-ты бойынша Кіші Қаратай кембрій жүйесінің геология және биология эволюцияларында қандай ғажайып өзгерістер («Кембрійский взрыв») болғанын зерттеп ғылыми іске асырмакпаз.

Осы барлық ғылыми жетістіктерім менімше Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың аруағының көмегі деп ойлаймын! Себебі практикаларымды Қаныштың туған жерінде өткіздім. Алғашқы жеке ғылыми жұмыстарымды Жезқазган, Қарсақпай, Ұлытау аймақтарында жүргіздім. Қ.И.Сәтбаевтың аралаған жерлерін түгел аралауга ты-рыстым. Қияқты қемір кенінде болдым. Сонымен катар

Қ.И.Сәтбаев барған Англияға да (А.А. Абдулинмен бірге) бардым. Ұлыбританияның Нотигем қаласында өткен гео-логиялық Одақ орталығында XIXғасырдың 30- жылда-рына дейін ағылшындардың Жезқазган мұс кені туралы істеген карталарын, схемаларын, кима профильдерін көрдік. Ағылшындар біздің геологтарымыз бағалай ал-маған кенді Жезқазғанды Қ.И.Сәтбаев өзінің қайратты-лығымен, білімімен және үздік еңбегімен даңқты өндіріс орынына жеткізді деп ете жақсы бағалайтындықтарын айтты. Тағы бір айтатыным, 2008 жылы қазіргі Жосалы қаласынан Қарсақпайға қарай ГАЗ-63 машинасымен Б.С.Пеरильсон екеуміз Жосалы жотасынан бор дәуірінің диназаврларын, шаяндарын және сол кездегі ағаштарды көрейік деп жолға шықтык. Құмды-топырақтың тақыр айдаламен 200 км жол жүрдік. Қөргеніміз әр жерде жат-кан ракеталардың бөлшектері. Орта жолда артезиан құдығы кездесті. Суы ашылау екен. Келген жотаның ма-нында ештеңе жоқ, құрғақ дала.

Осы жолмен Қ.И.Сәтбаев сонау 30-жылдары Жо-салыдан Қарсақпайға дейін бұргылау станоктарын, ке-рек техникаларды, оларға қажет майды қалай жеткізге-ніне танғалыстық.

Жоғарыда айтып кеттім, Қ.И.Сәтбаев басқарған Институтта 1956-жылдан бері қызмет аткарып келемін. Институттың жағдайын, табыстарын, кадралар санын, олардың өсүлөрін білем. Мына түрған сарайды, академияның және Геологиялық ғылымдар институтының ғимарат үйлерін түрғызғанын өз көзіммен көргем, бұларды осындаі дәрежеге көтеріп, ғылымның дамуына, мәдениетіміздің өсүіне сіңірген еңбегі өте зор. Ол ғұламағалым және мемлекет қайраткері. Томск институтында оқып жүрген кезінде қазақ тіліндегі алғашқы алгебра кітабын және «Едіге» эпосын жазып жариялады. Естуімше Қ.И. Сәтбаевтың домбыра шертіп, мандалин тартатын өнер де болған екен.

Ол қазақтың тарихын, этнографиясын, мәдениетін және фольклорын өте жақсы білген. Қазақтың ән-күйлерін зерттеуші А.В.Затаевич Қ.И.Сәтбаевтың өз аузынан қазақтың 25 өлеңін жазып алған. Осының бері Қ.И.Сәтбаевтың үлкен тұлға екенін көрсетеді. Менің мақсатым Қаныш Имантайұлы құрған Геологиялық ғылымдар институтына кір келтірмеу. Әлі де болса әрі қарай геология ғылымының мереійін асырып, оның та-быстарын Халықаралық геология ғылымына тарату. Мына отырған жас жігіттер мен қыздар геология мамандығын менгеріп, окуларын бітірген соң, біздің Институ-тқа келіп, Қаныш қалдыған геология ғылымын әрі қарай жалғастырса деген тілегім бар. Қаныштың жолын қусаң-дар жаман болмайсындар.